

УДК 355. 318:355.433.4:316.776.23

О. Г. Бондаренко

О. В. Лавніченко

І. І. Ліпатов

СТВОРЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Створено політико-правовий механізм врегулювання внутрішнього збройного конфлікту, за допомогою якого можна впливати на поведінку різних груп населення і членів незаконних збройних формувань. Запропоновано основні складові створеного механізму. Визначено шляхи реалізації механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту. Обґрунтовано важливі умови врегулювання внутрішніх збройних конфліктів.

Ключові слова: структура і зміст політико-правового механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту, шляхи реалізації політико-правового механізму, цивільно-військове співробітництво

Постановка проблеми. Проблема врегулювання внутрішніх збройних конфліктів (ВЗК) є однією з важливих тем, що обговорюються у багатьох країнах світу. Положення про необхідність миротворчої діяльності стали обов'язковими в багатьох документах міжнародних організацій і національних урядів. Практика перших двох десятиліть ХХІ століття показала, що врегулювати внутрішній збройний конфлікт можливо тільки в тому випадку, якщо буде створено механізм цивільно-військового співробітництва, за допомогою якого можна було б впливати на поведінку різних груп населення і членів незаконних збройних формувань (НЗФ). Це твердження свідчить про те, що існує необхідність визначення шляхів реалізації механізму врегулювання збройного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти внутрішнього збройного конфлікту розглядалися у працях таких науковців, як А. Л. Баланда, А. М. Балашов, С. В. Белай, А. В. Герасимов, С. О. Годлевський, О. Д. Довгань, М. А. Дмитренко, І. І. Ліпатов, О. В. Лавніченко, М. М. Медвідь, П. В. Пістряк, Т. А. Сутюшев, О. М. Шмаков. Створення механізму врегулювання конфлікту та шляхів його реалізації досліджували С. О. Годлевський,

А. М. Балашов, О. В. Лавніченко, О. М. Шмаков [1–9].

Аналіз цих та інших праць свідчить, що:

– визначенню структури і змісту механізму врегулювання ВЗК та шляхів його реалізації приділялося недостатньо уваги в наукових дослідженнях;

– відсутній аналіз дієвості механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту;

– існуючі теоретичні розробки щодо створення механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту досі не доведені до рівня практичних рекомендацій та застосування, за необхідності, у практиці Національної гвардії України.

До цього часу питання створення механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту не були предметом спеціального наукового дослідження. У наукових працях висвітлювалися лише окремі аспекти цієї проблеми, хоча необхідність її глибокого розроблення зумовлюється практичними запитами та потребами Національної гвардії України.

Це викликало суперечності між необхідністю врегулювання внутрішнього збройного конфлікту у разі його виникнення і неможливістю це здійснити без дієвого механізму врегулювання внутрішнього

збройного конфлікту й обґрунтованих шляхів його вирішення.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатнє її теоретичне вивчення та практичне розроблення й зумовили необхідність створення механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту та обґрунтування шляхів його вирішення.

Метою статті є створення політико-правового механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту та визначення шляхів його реалізації.

Виклад основного матеріалу. За результатами досліджень [4, 5, 6] внутрішній збройний конфлікт є винятковою формою внутрішнього конфлікту відносно заходів, ужитих для вирішення, і найвищої форми внутрішнього конфлікту щодо соціальної напруженості. Як і будь-яке соціальне явище воно характеризується певними і характерними рисами.

У дослідженнях [4, 5, 6] зазначається, що внутрішній збройний конфлікт є однією з форм силового вирішення суспільно-політичних суперечностей. Водночас держава не переходить в особливу форму вирішення суспільно-політичних суперечностей під назвою «війна». Однак у зв'язку із застосуванням військової сили різних масштабів ВЗК притаманні деякі елементи, характерні для воєнного часу (зони бойових дій, найманство, диверсійна боротьба, повстанська діяльність тощо).

З одного боку, ВЗК є кризовою формою надзвичайної ситуації соціального характеру, підставою для якої можуть бути як конфлікти різного типу (економічні, політичні, міжетнічні, регіональні тощо), так і надзвичайні обставини кримінального характеру.

З іншого боку, ВЗК може виникнути у вигляді збройного інциденту, збройних дій та інших збройних зіткнень обмеженого масштабу, що є наслідком спроби вирішення національних, етнічних, релігійних та інших суперечностей за допомогою збройної боротьби.

Наведене вище дозволяє під внутрішнім збройним конфліктом розуміти конфлікт у межах території однієї держави, бойові дії якого ведуться, як правило, в окремих її районах. Внутрішній збройний конфлікт становить найсерйознішу небезпеку, оскільки загрожує цілісності держави і може бути використаний як привід для втручання інших

країн у її внутрішні справи. Основою такого конфлікту є незаконна діяльність, спрямована на дестабілізацію внутрішнього становища держави, повалення конституційного ладу та порушення її територіальної цілісності шляхом застосування збройного насильства.

Основними причинами виникнення ВЗК є політичні, економічні та інші суперечності між суб'єктами держави, державними органами влади, різними національними і політичними групами.

Домінування внутрішніх збройних конфліктів у міжнародній практиці спонукає дослідників активно шукати і використовувати ефективний механізм, тобто шляхи і засоби їх вирішення.

Поняття «механізм» широко застосовується насамперед у технічних науках, звідки воно походить. Однак наразі в багатьох суспільних науках це поняття постійно використовують як науковці, так і практики. Не винятком є й воєнна наука.

За загальноприйнятим визначенням у технічній сфері під механізмом розуміють внутрішню будову машини, приладу, апарата, яка приводить їх у дію та призначена для передавання руху і перетворення енергії [2].

У гуманітарних сферах під механізмами розуміють використання певних засобів за допомогою вибраних методів для досягнення поставлених цілей [4, 5].

Виділяють два основні напрями наукових досліджень з вирішення збройних конфліктів [4, 5, 6].

Перший розвивається у межах правових дисциплін і спрямований на аналіз правових норм вирішення конфліктів. У ньому розглядаються такі питання, як правові наслідки збройного конфлікту, захист прав цивільного населення, правовий статус сторін збройного конфлікту, врегулювання закінчення збройного конфлікту та ін.

Другий напрям, перебуваючи в межах політології, орієнтований на пошук взаємоприйнятної згоди між сторонами конфлікту політичними засобами – шляхом переговорів і процедур посередництва (політичного врегулювання конфліктів).

Як правові, так і політичні засоби вирішення конфліктів не виключають, а, навпаки, доповнюють один одного, часто переплітаючись. Зокрема, політичне врегулювання конфліктів має завершитися розробленням та підписанням юридично

обов'язкових документів. Слід також підкреслити, що не існує єдиного, універсального шляху, засобу вирішення конфліктів.

Будучи надзвичайно складним явищем, внутрішні збройні конфлікти вимагають комплексного підходу до їх мирного врегулювання. Саме тому автори статті розглядають політико-правовий механізм врегулювання внутрішнього збройного конфлікту, який визначається як внутрішньо взаємопов'язаний набір складових системи, який є єдністю політико-правових норм, інститутів, порядку і правил діяльності, спрямованих на припинення збройної боротьби і вирішення суперечностей мирним шляхом.

Наведене вище дає змогу під політико-правовим механізмом врегулювання внутрішнього збройного конфлікту розуміти діяльність силових структур держави й органів влади різних рівнів, яка спрямована на усунення небажаного розвитку ситуації і створення умов для врегулювання конфлікту. Водночас слід зазначити, що реалізація політичних, соціальних та економічних заходів має здійснюватися у поєднанні із заходами з розгрому та ліквідації підпільних і незаконних збройних формувань у межах комплексного підходу.

Для ефективного функціонування політико-правового механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту пропонується включити до його складу такі основні складові:

- 1) суб'єкти (учасники, сторони) конфлікту та суб'єкт його врегулювання;
- 2) політичну основу діяльності суб'єктів для врегулювання внутрішнього збройного конфлікту;
- 3) правову основу діяльності суб'єктів для врегулювання внутрішнього збройного конфлікту;
- 4) шляхи, засоби і сили врегулювання конфлікту.

На думку вітчизняних і зарубіжних дослідників [4–7], механізм врегулювання внутрішнього збройного конфлікту може містити такі шляхи його вирішення:

- знищення суперечностей;
- стримування конфлікту (попередження кризи);
- відновлення і допомогу місцевим органам влади;

- роботу з місцевим населенням;
- ліквідацію конфлікту (що включає також його припинення і, зокрема, ліквідацію);
- роззброєння учасників НЗФ та організацію їх вступу в мирне життя;
- реконструкцію зруйнованих об'єктів під час бойових дій.

Досвід врегулювання збройних конфліктів кінця ХХ і початку ХХІ століття показав, що він має лише 20 відсотків заходів воєнного характеру за своєю природою і 80 відсотків політичного, соціального та економічного характеру [4, 6].

У зв'язку з цим важливо під час врегулювання внутрішнього збройного конфлікту здійснювати заходи цивільно-військового співробітництва, спрямовані на підтримку та усунення недоліків у роботі органів місцевого самоврядування та державних органів влади в регіоні, що призвели до конфлікту, а також формування лояльності місцевого населення.

Допомога органам місцевого самоврядування та державним органам влади в цілому повинна бути спрямована на підтримку їхнього функціонування, створення позитивного іміджу і тим самим підвищення їхньої спроможності боротися з незаконними збройними формуваннями. Вона здійснюється шляхом встановлення контролю над обстановкою, проведення гуманітарної діяльності та створення стабільності в регіоні.

Як показує практика, прогресу у боротьбі з незаконними збройними формуваннями можливо досягти тільки активною роботою з місцевим населенням. Через це організація такої роботи має розпочатися якомога раніше та здійснюватися з метою вирішення проблемних питань, які стали причиною ВЗК, та зменшення мобілізаційної бази незаконних збройних формувань.

Основою роботи з місцевим населенням має бути визначення його потреб, а реалізація повинна здійснюватися шляхом його залучення до вирішення соціально-економічних проблем регіону, масових рухів та суспільно-політичних організацій.

Водночас важливо створити молодіжні, жіночі та інші організації, які б налагоджували зв'язки з місцевими, регіональними та державними органами, а також іншими зацікавленими сторонами та подібними організаціями в інших регіонах. Суспільно-політична діяльність цих організацій викликає реакцію і заслугоує на

довіру населення, оскільки вони прозорі й спрямовані на конкретний практичний результат та дають можливість для публічної оцінки.

Як свідчить практика, для досягнення успіху в роботі з місцевим населенням необхідно виконати такі умови:

а) бажано залучати як організаторів тільки вихідців з відповідних верств населення, оскільки інші можуть не отримати підтримки;

б) групи, з якими проводиться робота, повинні включати тільки представників місцевого населення;

в) кількість членів групи або груп має бути оптимальною;

г) фінансування повинно надаватися владою.

Досвід Центру примирення ворогуючих сторін у Сирії показав, що важливим напрямом у роботі з місцевим населенням є переговори, які мають бути спрямовані на усунення причин, що призвели до збройних дій, і встановлення політичного контролю у регіоні.

Основними питаннями для переговорів можуть бути:

– залежність збройних методів, що використовуються для боротьби з силами правопорядку, від дій незаконних збройних формувань;

– обговорення причин конфлікту та заходів щодо їх усунення;

– обговорення порядку участі представників місцевого населення та незаконних збройних формувань у політичному процесі врегулювання конфлікту мирним шляхом.

Важливою складовою процесу входження членів незаконних збройних формувань у мирне життя є їх роззброєння. Це може включати виявлення учасників НЗФ, конфіскацію у них зброї, розподіл, ізоляцію та демобілізацію.

Виявлення учасників НЗФ спрямовано на їх ідентифікацію. Основними заходами з виявлення є:

1) перевірка документів, що посвідчують особу громадян, огляд приміщень та будівель з метою затримання підозрілих осіб;

2) контроль за доступом до зони проведення операції незаконних збройних формувань;

3) встановлення особливого режиму переміщення місцевого населення;

4) здійснення прикордонного контролю у районах можливого переміщення незаконних збройних формувань;

5) перепис населення з використанням біометричних пристроїв збору даних;

6) картографування населених пунктів району проведення операції незаконних збройних формувань;

7) контроль за роботою медичних закладів.

Вилучення озброєння є одним з найважливіших елементів процесу врегулювання збройного конфлікту і серйозною передумовою його мирного врегулювання. Вона охоплює збір, документування, контроль і знищення стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових речовин, легкого і важкого озброєння, вилученого у незаконних збройних формувань і цивільного населення.

Метою розподілу є відділення звичайних учасників незаконних збройних формувань від керівництва, їх ізолювання та створення умов для вступу в мирне життя. У ході розподілу необхідно враховувати те, що вони переконані, що боротьба марна і їх не підтримує місцеве населення. Розподіл здійснюється фільтрацією членів незаконних збройних формувань.

Вона включає в себе:

– складання списків учасників незаконних збройних формувань по районах, населених пунктах з виявленням кровних зв'язків;

– виявлення членів незаконних збройних формувань, які взяли в руки зброю під впливом фальшивих і спотворених «цінностей», а також релігійних екстремістів і терористів;

– визначення тяжкості злочинів;

– вивчення обставин залучення особи до діяльності незаконних збройних формувань;

– розгляд обвинувальних вироків щодо учасників незаконних збройних формувань з подальшим поданням клопотань про помилування.

Демобілізація – це офіційне та контрольоване звільнення активних членів незаконних збройних формувань за амністією, включаючи етап реконструкції, на якому їм надають допомогу. Однак на практиці роззброєння саме по собі не є вирішальним фактором для стабільного, довгострокового розвитку суспільств, які постраждали від конфлікту. Для того щоб бути впевненими в тому, що роззброєні члени НЗФ не повертаються до бойових дій і не приєднуються до злочинних угруповань, необхідно зосередитися на стратегії їх реінтеграції в суспільство.

У зв'язку з цим необхідно докласти всіх зусиль, щоб переорієнтувати їх на цивільне життя і забезпечити їм підтримку поточної діяльності з урегулювання конфлікту. Для

цього необхідно: допомогти колишнім членам НЗФ у поверненні до мирного життя; використовувати колишніх членів незаконних збройних формувань як місцеві сили безпеки або як основу для майбутнього формування поліції; вжити заходів для недопущення підбурювання колишніх учасників незаконних збройних формувань до протиправних дій.

Реінтеграція – це процес, за якого колишні учасники незаконних збройних формувань отримують цивільний статус, знаходять роботу і джерела доходів. Цей процес, політичного та соціально-економічного характеру, не є обмеженим у часі і відбувається переважно на місцевому рівні. Він полягає у реінтеграції окремих членів незаконних збройних формувань та реінтеграції населених пунктів і соціальних груп, які підтримували незаконні збройні формування. Реінтеграція здійснюється через освітні проекти, програми працевлаштування, переселення для запобігання масовим убивствам, включення у політичний процес і здійснення справедливого перехідного правосуддя.

Відновлення інфраструктури та об'єктів, зруйнованих під час збройного конфлікту, може здійснюватися шляхом: відновлення інфраструктурних об'єктів місцевої влади; відновлення інфраструктурних об'єктів правоохоронних органів, фінансування санітарно-гігієнічних заходів з прибирання території, фінансування відновлення об'єктів і споруд соціально-культурного призначення та навчальних закладів; фінансування реабілітації сільськогосподарських підприємств, здійснення виплат цивільним особам у зв'язку із загибеллю близьких, отриманих травм у результаті бойових дій, а також відшкодування зруйнованого житла.

Висновки

Розглянувши питання створення політико-правового механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту та визначення шляхів його реалізації, можна дійти певних висновків.

1. Урегулювати внутрішній збройний конфлікт можливо тільки в тому випадку, якщо буде створено дієвий механізм, за допомогою якого можна було б впливати на поведінку різних груп населення і членів незаконних збройних формувань.

2. Поняття «механізм» широко застосовують у різних гуманітарних сферах, у тому числі й у воєнній, під яким розуміють використання певних засобів за допомогою обраних методів для досягнення поставлених цілей.

3. Під політико-правовим механізмом врегулювання внутрішнього збройного конфлікту доцільно розуміти діяльність силових структур держави й органів влади різних рівнів, яка спрямована на усунення небажаного розвитку ситуації і створення умов для врегулювання конфлікту. Водночас слід враховувати те, що реалізація політичних, соціальних та економічних заходів має здійснюватися у поєднанні із заходами ліквідації незаконних збройних формувань.

4. Для ефективного функціонування політико-правового механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту пропонується включити до його складу такі основні складові: суб'єкти (учасники, сторони) конфлікту та суб'єкт його врегулювання; політичну основу діяльності суб'єктів для врегулювання внутрішнього збройного конфлікту; правову основу діяльності суб'єктів для врегулювання внутрішнього збройного конфлікту; шляхи, засоби і сили врегулювання конфлікту.

5. Як основні шляхи реалізації механізму врегулювання внутрішнього збройного конфлікту доцільно визначити заходи цивільно-військового співробітництва: відновлення і допомогу місцевим органам влади; роботу з місцевим населенням; роззброєння учасників НЗФ та організацію їх вступу в мирне життя; реконструкцію зруйнованих об'єктів під час бойових дій.

6. Здійснення політичних, соціальних та економічних заходів у поєднанні із заходами ліквідації незаконних збройних формувань є важливою умовою врегулювання внутрішніх збройних конфліктів.

Подальші наукові дослідження буде спрямовано на розроблення механізму виявлення на ранніх стадіях зародження внутрішнього збройного конфлікту та шляхів попередження його виникнення.

Перелік джерел посилання

1. Баланда А. Л., Дмитренко М. А., Довгань О. Д. Оцінки ризиків соціальної стабільності в Автономній Республіці Крим :

монографія. Київ : НКЦ СБ України, 2007. 200 с.

2. Балашов А. М. Формування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2010. 40 с.

3. Белай С. В., Медвідь М. М. Прогнозування оперативної обстановки шляхом оцінювання соціальної напруженості регіонів. *Збірник наукових праць НА ДПС України ім. Б. Хмельницького*. 2007. № 38. Ч. II. С. 8–10.

4. Лавніченко О. В., Годлевський С. О. Сутність збройного конфлікту всередині держави та підходи до його типології. *Честь і закон*. 2015. № 4. С. 4–14.

5. Годлевський С. О., Лавніченко О. В. Критерії класифікації збройних конфліктів всередині держави за їх інтенсивністю. *Честь і закон*. 2016. № 2. С. 4–10.

6. Герасимов А. В. Внутренние вооруженные конфликты в современном мире:

политико-правовой анализ. URL: <http://www.samoupravlenie.ru/17-20.htm> (дата обращения: 15.02.2017).

7. Пістряк П. В. Підходи до розроблення методики визначення ключових елементів структури системи режимних заходів протилежної сторони у внутрішньому збройному конфлікті. *Честь і закон*. 2010. № 2. С. 24–31.

8. Сутюшев Т. А. Принципи стратегії внутрішньої воєнної безпеки держави та оперативно-тактичної концепції застосування сил і засобів у внутрішньому збройному конфлікті. *Честь і закон*. 2008. № 2. С. 3–6.

9. Шмаков О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань. Харків : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2005. 362 с.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2022 р.

UDC 355. 318:355.433.4:316.776.23

O. Bondarenko, O. Lavnichenko, I. Lipatov

ESTABLISHMENT OF POLITICAL AND LEGAL MECHANISM FOR SETTLEMENT OF INTERNAL ARMED CONFLICT AND DETERMINATION OF WAYS OF ITS IMPLEMENTATION

The issue of resolving internal armed conflicts is one of the important topics discussed in many countries around the world. The practice of the first two decades of the XXI century has shown that the settlement of internal armed conflict is possible only by creating a mechanism to influence the behavior of various groups and members of illegal armed groups.

There are two main areas of research to resolve internal armed conflict. The first develops within the framework of legal disciplines and aims to determine the legal norms of conflict resolution. The second direction is focused on finding mutually acceptable agreement between the parties to the conflict by political means.

The above allows the political and legal mechanism for resolving internal armed conflict to understand the activities of law enforcement agencies and authorities at various levels, which aims to eliminate undesirable developments and create conditions for conflict resolution.

The political and legal mechanism for resolving internal armed conflict is proposed to include: subjects (participants, parties) of the conflict and the subject of its settlement; political and legal basis for the activities of entities to resolve internal armed conflict; ways, means, and forces of conflict resolution. The main ways to implement the mechanism for resolving internal armed conflict should be identified: recovery and assistance to local authorities; work with the local population; disarmament of members of illegal armed groups formations and organization of their entry into peaceful life; reconstruction of destroyed facilities during hostilities.

The mechanism for resolving internal armed conflict may include the following ways to resolve it:

- elimination of contradictions;*
- conflict containment (crisis prevention);*
- rehabilitation and assistance to local authorities;*

- work with the local population;
- elimination of the conflict (which, in turn, includes its termination and in particular elimination);
- disarmament of members of illegal armed groups and organization of their entry into peaceful life;
- reconstruction of destroyed facilities during hostilities.

It is possible to resolve the internal armed conflict only if an effective mechanism is created through which the behavior of various groups of the population and members of illegal armed groups could be influenced.

The concept of mechanism is widely used in various humanitarian fields, including the military, which means the use of certain tools using selected methods to achieve goals.

For the effective functioning of the political and legal mechanism for resolving internal armed conflict, it is proposed to include the following main components: subjects (participants, parties) of the conflict and the subject of its settlement; the political basis of the activities of the entities for the settlement of internal armed conflict; the legal basis for the activities of entities to resolve internal armed conflict; ways, means, and forces of conflict resolution.

The main ways to implement the mechanism for resolving internal armed conflict should be identified: recovery and assistance to local authorities; work with the local population; disarmament of NPF participants and organization of their entry into peaceful life; reconstruction of destroyed facilities during hostilities.

The implementation of political, social and economic measures in combination with measures to eliminate illegal armed groups is an important condition for resolving internal armed conflicts.

Keywords: *structure and content of the political and legal mechanism of settlement of the internal armed conflict, ways of realization of the political and legal mechanism, civil-military cooperation.*

Бондаренко Олександр Геннадійович – доктор наук з державного управління, доцент, начальник кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-1755-3333>

Лавніченко Олександр Васильович – заслужений працівник освіти України, кандидат військових наук, доцент, професор кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-7873-6809>

Ліпатов Іван Іванович – заслужений працівник освіти України, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-6931-6682>